naopak částečného rozšíření původního znění. Místo celkových závěrů, kterých jako by se autorky obávaly, následuje přínosný exkurz o rozdílu mezi citátem a citací. Pokud jsem četl pozorně, můžeme mít za to, že verze v Jenském rukopisu musela nutně vzniknout před lety 1463–1471, kdy byly k dispozici obě předlohy, jež snad pocházely ze stejného prapůvodního znění. Otázka datace výchozího překladu zůstala nepovšimnuta.

Nejčastěji citovaným pramenem Tabulí jsou biblické výroky, jejichž jazykové podobě ve staročeském překladu Mikulášova spisu se v samostatné stati věnují Kateřina Voleková, Markéta Pytlíková a Milada Homolková. Nešlo přitom vždy o citace převzaté přímo z tehdy dostupného znění Vulgáty, neboť Mikuláš znal četné pasáže bible zpaměti. Podobně postupovali i překladatel či překladatelé staročeských verzí. Srovnáním s vídeňským rukopisem W latinských Tabulí vyšlo najevo, že český překlad s ním sdílí lexikální přídavky, elipsy i změnu ve slovosledu. Autorky potvrdily domněnku Miloslava Vlka o větším časovém odstupu obou textů a vyloučily tím možnost přímé vzájemné závislosti. Po lexikální stránce se text traktátu v Jenském kodexu jeví jako archaičtější a vzhledem k latinskému textu Tabulí přesnější. Závažné jsou i postřehy autorek týkající se popisek u obrazů, jejichž původci šlo více o obsahovou korespondenci s výjevem než o přesnou citaci odpovídající domácí biblické tradici. Srovnávací analýzou jazyka biblických pasáží autorky vyloučily možnost autorství Martina Lupáče a tím zpochybnily i předpoklad Rudolfa Urbánka, že převod Tabulí vznikl až na počátku šedesátých let 15. století. Autorky dávají přednost sklonku čtyřicátých let, což je ad disputandum. Jinak však podložené vývody závěrečné stati budí respekt a spolu s edicí a dalšími příspěvky první části publikace posouvají dosavadní poznatky o staročeských verzích Tabulí a jejich obrazovém doprovodu k nové, vyšší metě.

Otázky přesto zůstávají. Komu byly přednostně určeny Mikulášovy latinské Tabule? Německým studentům, kterých zůstalo v Praze pramálo, nebo snad pražským Němcům? V tom případě by vyžadovaly německý překlad, o němž zatím není nic známo, anebo bilingvní pouliční agitátory. Kdy jindy než právě v letech působení drážďanských mistrů v Praze by bylo možné očekávat jejich staročeskou verzi? Podrobná analýza obou staročeských verzí nechala otázku datace předloh obou verzí staročeských Tabulí otevřenou. Možná, že jiní ano, sám bych však jen s obtížemi dokázal nalézt důvody, které by prvotní překlad Mikulášových tezí posunuly za rok 1420.

František Šmahel

Kamil Boldan, *Úřední jednolistové tisky jagellonského věku*, Národní knihovna ČR, Praha 2016

176 s., ISBN 978-80-7050-675-2

Knihtisk uvedený do praxe v polovině 15. století s sebou nepřinesl pouze tisk rozsáhlých literárních děl, ať již sledovala linii klasické scholastické věrouky, nebo vycházela vstříc humanistickým trendům. Neméně důležité byly i tisky drobnějšího charakteru, které měly nezřídka podobu jednolistů. Ostatně s nimi začínal své knihtiskařské pokusy i Johann Guttenberg, než se dopracoval k vyhotovení proslulé bible. Jednolisty mohly obsahovat různé texty včetně těch, které náleží do skupiny úředních písemností. Využití knihtisku právě pro tuto formu komunikace u nás dosud patřilo k nepříliš probádaným oblastem knihtiskařské kultury. I když určitá povědomost o tisku dokumentů diplomatické povahy existovala, omezovala se zpravidla na kusé informace, které se nadto týkaly jen větších tiskařských projektů, jako byly například tisky sněmovních usnesení od sklonku 15. století.

V předložené práci zúročil Kamil Boldan dlouholetou pozornost, kterou věnuje počátkům českého knihtisku. V nedávné době definitivně rozptýlil pochyby o nejstarší české tištěné knize, nyní přistoupil k výzkumu úředních jednolistů sklonku středověku. V úvodní kapitole věnuje pozornost jednolistům (a zvláště těm, které byly úředního charakteru) jako nové komunikační formě druhé poloviny 15. století, jejíž podíl na celkové tištěné produkci nebyl v celoevropském srovnání zanedbatelný. V podobě jednolistů se tiskly například oblíbené minuce – kalendáře s astrologickými a medicínskými údaji.

Hlavní část knihy tvoří představení úředních bohemikálních a moravikálních jednolistů z doby jagellonské. Autor postupuje podle jednotlivých tiskáren, kde dané památky vznikaly. Každá kapitola je uvedena rozměrnou a kvalitní reprodukcí konkrétního jednolistu (v případě jeho většího rozměru i na celou aperturu) se základními bibliografickými údaji a místem dnešního uložení. Autor dal tomuto postupu přednost před věcným zpracováním obsahových skupin jednolistů, které se v jednotlivých kapitolách opakují. Ačkoliv byly úřední písemnosti tištěny obvykle ve stovkách kusů, nezřídka máme dnes k dispozici pouze unikátní exempláře.

Mnohé z publikovaných jednolistů nejsou novými objevy, doposud jim ale nebyla věnována náležitá pozornost. Některé rozpoznal a identifikoval již František Palacký, následující generace

českých historiků a knihovědců se jimi ale dále nezabývaly. Autorovi se podařilo nalézt i několik dosud neznámých jednolistů. Ty byly identifikovány buď v nezpracovaných částech fondů, popřípadě i v těch zpracovaných – nezřídka totiž v příslušných archivních pomůckách i v literatuře chyběl údaj o tom, že jde o dílo tištěné, a nikoli psané. Druhou oblastí, kde se Boldanovi podařilo objevit několik jednolistových exemplářů, byla makulatura sloužící jako součást vazeb pozdějších rukopisů (popř. tisků). Tato oblast výzkumu doznala v posledních letech na našich pracovištích významný pokrok a umožnila tak rozšířit poznání i v oblasti využití tištěného média pro úřední účely.

Autor v soupise zachytil nejen jednolisty tištěné na našem území, ale i exempláře, které byly určeny pro naše prostředí, vznikly však za hranicemi Čech a Moravy. Ty vydávaly především tiskárna ve Štrasburku a dvě oficíny v Lipsku. V případě Štrasburku šlo o tisk odpustkové listiny Jindřicha Institoris, který byl jmenován papežským legátem pro Sasko a Lužice v záležitosti křížové výpravy proti Jiřímu z Poděbrad. V lipské tiskárně Konráda Kachelofena byly v letech 1485–1486 tištěny písemnosti v souvislosti se sporem města Loket se Šliky poté, co se Loketští domohli u papežského stolce exkomunikace jim nepřátelského rodu. Jiný lipský tiskař – Melchior Loter – tiskl odpustkové listiny pro sbírku na znovuobnovení mosteckého kostela shořelého roku 1517.

Jednolistové médium úředního charakteru využívala zpočátku především katolická církev. Široké uplatnění našly v rámci odpustkových kampaní tištěné odpustkové formuláře, kam se ručně dopisovaly jen konkrétní údaje o příjemci. Stejně tak se tiskly například exkomunikační buly – a to jak v plném znění v latině, tak i ve stručném výtahu ve vernakulárním jazyce (němčině). Nové médium využívali i knihkupci k prezentaci právě tištěných děl, jak ukazuje příklad knihtiskařské reklamy olomouckého Konráda Baumgartena na dílo Jindřicha Institoris. Utrakvistická strana začala aktivně možnosti knihtisku využívat až o několik desetiletí později. Do rané fáze tištěných diplomatických pramenů panovnické provenience spadá typografická multiplikace některých panovnických mandátů Vladislava Jagellonského. Ve dvacátých letech 16. století se rozhodli i Pražané využít jednolistové tištěné médium k obraně vlastních stanovisek, která byla adresována všem významnějším představitelům stavů Českého království.

Publikace nepřináší pouze knihovědný popis analyzovaných památek. Autor je se širokou znalostí zařazuje jednak do souvislostí vývoje knihtisku v daném městě (či oblasti), jednak do kontextu historického vývoje, kam vznik těchto dokumentů náleží. Kniha tak do určité míry supluje i přehled počátků českého a moravského knihtisku, do jehož rámce organicky zapadá i vznik úředních jednolistů. Boldan přirozeně zohledňuje rovněž další tisky úředního charakteru, které již neměly jednolistovou podobu. Část ze sledovaných písemností byla určena konkrétnímu adresátovi (především odpustkové či konfraternitní listiny), část ovšem byla publikována veřejně, často přibitím na kostelní dveře, čemuž byla přizpůsobena i zvolená typografie (větší tiskové typy). Tomu odpovídaly i v textu příslušné písemnosti uvedené hrozby zapovídající její strhnutí. V rámci odpustkových kampaní jmenovaní papežští legáti často doplňovali vydávání předtištěných formulářů odpustkových listin emisí klasicky psaných dokumentů. V případech, kdy se příjemce nehodilo vepsat do malého místa vynechaného pro označení adresáta takové písemnosti, to bývalo jediné východisko, jak uspokojit poptávku po zisku významné papežské milosti. Jako místa vzniku domácích jednolistových tisků přicházejí zprvu jen katolické lokality – Brno, Olomouc a Plzeň, až poté k nim přistupuje Praha.

Boldanova kniha doplnila poznání počátků domácího knihtisku i diplomatiky. Spolu s úředními jednolisty se totiž ocitáme na pomezí inkunabulistiky (resp. postinkunabulistiky) a diplomatiky, do jejíhož hájemství tento materiál primárně spadá. V moderních diplomatických syntézách se tištěným úředním dokumentům nevěnuje patřičná pozornost, a to ani pro období raného novověku – snad z důvodu, že je tento pramen zkoumán převážně knihovědnými metodami, jakkoli diplomatika by zde měla mít hlavní slovo.

Tomáš Velička

Sociální a hospodářské dějiny

Frank G. Hirschmann, *Die Stadt im Mittelalter*, 2. vyd. De Gruyter Oldenbourg, Berlin – Boston 2016 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 84)

158 s., ISBN 978-3-11-0458114-5

Encyklopedie německých dějin, která začala být vydávána na počátku devadesátých let 20. století, měla sloužit jako základní příručka pro studenty